

BÁSTI ÁGNES

A *sálá* az *Atharva-védában*

(MEGJEGYZÉSEK ÉS FELVETÉSEK)

Amikor a történész a védikus kori India mindennapjait igyekszik megismerni, hamar rájön, hogy ebben az esetben különösen igaz, hogy a történelem a szavak történelme. A címben szereplő *sálá*¹ szó az *Atharva-védában* (a továbbiakban AV) és később a szó tágabb értelmében 'házat' jelöl, ami több jelentést is magában foglal, mint 'istálló', 'pajta', stb. – olvashatjuk a *Vedic Index* definícióját.² A definíció jól sejteti a problémát: a szó jelentése korszaktól és kontextustól függően változhat.

Jelen tanulmány szerzője az *Atharva-védában* előforduló *sálá* fogalom körüljárását tűzte ki céljává, két himnusz, az AV III, 12 és az AV IX, 3 kontextusára támaszkodva.³ A témát feldolgozó két ismert és idézett klasszikus cikk L. Renou *La maison védique* című tanulmánya⁴ és H. Zimmer *Altindisches Leben* című könyvének vonatkozó fejezete.⁵ Bár mindkettő fontos és máig elfogadott megállapításokkal gazdagította a szakma irodalmát, a szövegek vizsgálata során úgy éreztük, felvetődik még néhány olyan kérdés, amivel izgalmas lenne foglalkozni. Ezelőtt azonban fontos tisztáznunk néhány, a problémához közelebb vezető kérdést.

A védikus korszak Indiájának történetét sok szempontból képlékeny, még mozgásban lévő népcsoportok alakították – az árják és a nem-árják. Ennek az állandó változásnak a helyes értelmezése már önmagában is kihívást jelent a történész számára. A kihívás azonban még nagyobb: a korszakra vonatkozóan nem bővelkedünk sem régészeti leletekben, sem történeti munkákban. A kor embere nem ismerte a történetírás műfaját, idő és tér egyaránt lényegtelen volt számára. Így a történész arra kényszerül, hogy irodalmi alkotásokban keressen történeti utalásokat és apró darabokból rakja össze a kor történe-

---

¹ A tanulmányban szereplő szanszkrit szavak a könnyebb kezelhetőség és érthetőség érdekében magyaros átírásban szerepelnek. Fontos megjegyeznünk, hogy nem filológiai, hanem történeti elemzést tart kezében az olvasó.

² *Vedic Index of Names and Subjects. Vol. I–II.* Ed. by A. A. Macdonell–A. B. Keith. *Indian Texts Series.* Delhi 1967³, 376 (VINS I–II).

³ Ez a két, klasszikusan ismert *sálá*-hymnus; ezeken kívül a szó maga előfordul még az AV V, 31, 5; VI, 106, 3; VIII, 6, 10 és a XIV, 1, 63 verseiben.

⁴ Renou, L.: *La maison védique.* *Journal Asiatique* 1939, 481–504 (Renou 1939).

⁵ Zimmer, H.: *Altindisches Leben. Die Cultur der Vedischen Arier nach den Samhitá dargestellt.* Berlin 1879, 141–157 (Zimmer 1879).

tét.⁶ Ezeknek az irodalmi alkotásoknak pedig két fő jellemzőjük a túlradó fantázia és valamiféle csodálatos absztrakciós képesség.⁷

A védikus szövegeket szóban alkották és szájhagyomány útján maradtak fenn; a legkorábbi írásos változat a Kr. u. 11. századból való. Korabeli eseményekről szólnak és korabeli gondolatokat hordoznak, nem pedig egy időben és térben külső (azaz történeti) szemszögből láttatják ezeket. Egyfajta pillanatképek – ahogyan Witzel fogalmaz⁸ – melyek betekintést engednek egy adott kor és adott terület politikai és kulturális életébe. Tovább idézve Witzel szellemes megfogalmazásait – egyfajta szóbeli történelemmel találkozunk, mely ma is ugyanolyan élő, mint több ezer évvel ezelőtt.⁹ Nem az utókornak szól, nem is nekünk, történészeknek, hanem azoknak, akik maguk is jól ismerik (ismerték) azt a szituációt (azokat a dolgokat), amely a sorok mögött rejlik. A himnuszokat javarészt bráhmanák alkották, – igen gyakran önmaguk számára. Így aztán bennük rejlik azok összes célja és érdeke, mindemellett pedig beleláthatunk mindennapi életükbe, megismerhetjük kultúrájukat és szokásaikat.

A védikus szövegek ezen általános jellemzése után foglalkozzunk konkrétan az *Atharva-védával*, melynek – mint a bevezetőben említettük – két himnuszt fogjuk a későbbiekben tárgyalni. Az AV a közép-védikus szövegek, az úgynevezett 'mantra-irodalom' egy darabja, és bár gyakran a legkésőbbi (legfiatalabb) védaként emlegetik, ez a megállapítás mégsem állja meg a helyét. Nyelvezete ugyan valóban egy újabb nyelvi stádiumot mutat, tartalma azonban sok helyütt igen archaikus (több olyan himnuszt is tartalmaz, amelyek a legrégebbnek tartott *Rig-védában* is szerepelnek). A korabeli anyagi kultúra, szokások, hitvilág és a mindennapi élet kérdéseire keresett válaszok hihetetlenül gazdag forrása.¹⁰

A védikus kánon egészét különböző családok (iskolák) hagyományozták az utókorra. Fontos megjegyeznünk, hogy egy-egy ilyen iskola egy meghatározott terület meghatározott bráhmana közösségét jelenti, amelyek mind saját szertartásrendet és recitálási módot alakítottak ki. Eredetileg tehát nem létezett a védikus szövegek kánonja, csupán olyan szövegeké, amelyeket az egyes iskolák elfogadtak.¹¹

Az *Atharva-véda* bráhmanák által összegyűjtött anyaga elég korán két részre szakadt, s így két recenzió alakult ki: a Pippaláda vagy Pippaládi alapította *Paippaláda* és

---

⁶ Witzel, M.: Early Indian History: Linguistic and textual parametres. In: *The Indo-Aryans of Ancient South Asia. Language, Material Culture and Ethnicity*. Ed. by G. Erdosy. Berlin–New York 1995, 92 (Witzel 1995).

⁷ Schneider, U.: Indisches Denken und sein Verhältnis zur Geschichte. *Saeculum* 9 (1958), 156.

⁸ Witzel 1995, 91.

⁹ Witzel 1995, 91.

¹⁰ Witzel, M.: The Development of the Vedic Canon and its Schools: The Social and Political Milieu. In: *Inside the Texts, Beyond the Texts. New Approaches to the Study of the Vedas*. Ed. by M. Witzel. *Harvard Oriental Series. Opera Minora* 2. Cambridge 1997, 275 (Witzel 1997).

¹¹ Witzel 1997, 259.

a Saunakáról elnevezett recenzió.¹² A *Paippaláda*nak létezik egy kásmíri kézirata is, mely valószínűleg 1519-ben íródott. A *Paippaláda* sok száz verssel bővebb a *Saunaká*-nál, ám ez utóbbi sokkal jobb állapotban maradt ránk. Az 1951-ben előkerült orisszai kéziratok feldolgozása igen lassan halad – az általunk feldolgozott két himnusz közül is csak az egyik, az AV III, 12 esetében tudtuk felhasználni az ebben szereplő variánst. Így alapverzióként általában a *Saunaka* használatos, a másik két recenzió a bizonytalan olvasatok vagy szövegi eltérések értelmezésekor lehet segítségünkre.

Az *Atharva-véda* datálásában a vas megjelenésének ideje szolgál támpontként, ugyanis ez a szöveg említi először a vást. Ez azt jelenti, hogy az *Atharva-véda* megszerkesztése kb. Kr. e. 1200–1150 körülre tehető.¹³

Ezt az időszakot több fontos változás jellemezte. A *Rig-védában* szereplő ötven törzset a kuruk, majd nem sokkal később a pancsálák hegemoniája váltotta fel. Ezzel együtt a földrajzi és a politikai központ a mai (keleti) Pandzsáb és Haryana területére tolódott el.¹⁴ Egészen pontosan, a *Paippaláda* recenziót ezen a kuru területen állították össze. A *Saunaka* szöveg pedig földrajzilag a pancsálák földjéhez köthető, amely Kelet-Uttar Pradés és Kausámbí területét jelenti.

A négy varna intézményének szentesítése a *Rig-véda* X, 90 himnuszában erősödő társadalmi differenciálódást hozott magával. Az állattenyésztés folytatása mellett egyre fontosabb szerephez jutott a mezőgazdaság, amelyben kiemelt szerepet kapott a rizstermelés. Mindezek a körülmények olyan politikai, gazdasági és társadalmi változásokat eredményeztek, melyek a kuru hatalom megerősödéséhez és a bráhmanák által képviselt rituális élet bonyolódásához, komplexebbé válásához vezettek.¹⁵

Ez a társadalom, melynek történetét (a már említett határok között) és kultúráját a védikus szövegekből ismerhetjük meg, törzsi társadalom volt, melynek alapegysége a család. Több család nemzetséget alkotott, a nemzetségek pedig törzsekké szerveződtek. Maga a család is nagycsaládot jelentett, melynek tagjai együtt, csoportokban éltek. A korszak, mint fentebb már érzékeltettük, egy átmeneti kor volt, egy szinte állandó mozgásban lévő társadalommal. Igen izgalmas kérdés tehát, hogy a *sálá* jelentései mennyiben tükrözik vagy követik ezt a mozgást. A kérdés már csak azért is érdekes lehet, mert nem csupán a civilizációtörténet egy szeletét világítja meg, hanem a védikus társadalom szerkezetének megértéséhez is közelebb vihet.

A *sálá* jelentése a Monier-Williams szótár szerint 'ház', 'épület', 'csarnok', 'nagy terem', 'kocsiszín', 'pajta', 'istálló'.¹⁶ Mayrhofer gyűjteményében az 'épület', 'ház',

---

¹² A kérdéstről bővebben lásd Gonda, J.: *Vedic Literature*. Wiesbaden 1975, 267–311 (*Samhitás and Bráhmanas*); Hoffmann, K.: Textkritisches zur Paippaláda-Samhitá. In: *Sanskrit and World Culture*. Ed. by W. Morgenroth. Berlin 1986, 457–461.

¹³ Witzel 1997, 263.

¹⁴ Witzel 1997, 266–267.

¹⁵ Witzel 1997, 267.

¹⁶ Monier-Williams, M.: *A Sanskrit-English Dictionary*. Delhi 1993², 1067.

'kunyhó', 'istálló' jelentéseket sorolja fel.¹⁷ A buddhizmusban oly fontos *szála* (a szanszkrit *sála* páli formája) a szótárban¹⁸ 'nagy, zárt, fedett terem', 'csarnok', 'ház', 'kunyhó', 'pajta', 'istálló'. Szóösszetételekben az *aggiszála* 'csarnok tűzzel', az *ászanaszála* 'terem ülőhelyekkel', a *jadnyaszála* 'az áldozat terme'; de létezik *rathaszála*, azaz 'kocsiszín' és *hatthiszála* 'elefántistálló' jelentése is. Ezek a szóösszetételek jól rávilágítanak arra, hogy mi mindent is neveznek *sálának*; vagy hányféle funkciót töltött be a *sála*. Ha a német *Saal*, angol *hall* vagy szlovák *sála* szavakra gondolunk, a hasonlóság szembetűnő. Ha feltételezzük, hogy az etimológiai hasonlósághoz tartalmi hasonlóság is társul, akkor ezek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a *sála* mindenképpen egy nagyobb építmény lehetett, amelyet ugyan gyakran 'házként' emleget a szakirodalom, ám ez véleményünk szerint egyfajta leegyszerűsítés, afféle 'munkaterminus', amellyel könnyebb dolgozni. A *sála* ennél többet jelent.

A ház fontossága az *atharva* irodalom egyik jellemvonása – írja Renou, a 20. század egyik legjelentősebb védatudósa, már említett cikkében.¹⁹ Ez a tanulmány részletes képet fest a védikus (egészen pontosan a késővédikus) házról és annak építéséről, ám arra vonatkozóan, hogy valójában milyen funkciót töltött be ez az építmény és kiknek az életében, hagyott nyitott kérdéseket.

Másrészt az indiai gondolkodás egy sajátossága, hogy egy-egy fogalom többféle kontextusban is megjelenik, amelyekben egyúttal különböző jelentéseket is hordozhat.

A védikus kozmogóniák egyik típusa szerint a világ teremtése maga is olyan, mint egy házépítés. Az *Atharva-véda* X, 7, 28 verse a *Rig-véda* X, 121 himnuszában szereplő 'Aranymagzatot' (*Hiranjagarbha*, mely a 'Vizek' felett lebeg, majd beléjük hatolva megtermékenyíti őket) a 'kozmosz oszloppal', a *szkambhával* azonosítja, mely a világegyetem tartóoszlopa, fenntartója.²⁰ A *szkambha* ugyanakkor a ház tartópillére is a profán világban. Az építkezés leírásakor azonban nem csupán a *szkambha* fogalom használatos, hanem több kifejezéssel is találkozunk. Ezek részletes megismerésében maguk a szövegek nyújthatják a legnagyobb segítséget.

Az *Atharva-véda* III, 12²¹ himnusza a következőképpen hangzik:

1. „Éppen itt építetek fel (*ni minómi*) egy szilárd lakóhelyet (*sála*), biztosan álljon olvasztott vaját locsolóként. Ó, lakóhely, hadd lépjünk beléd összes hősöstül, jó hősöstül, sértetlen hősöstül!”

¹⁷ Mayrhofer, M.: *Etymologisches Wörterbuch des Altindischen. Band II. Lieferung 18.* Heidelberg 1995, 631.

¹⁸ Rhys-Davids, T. W. – Stede, W.: *Pali-English Dictionary.* Delhi 1993, 706.

¹⁹ Renou 1939, 499.

²⁰ Ehhez lásd még: Vajda L.: Rítustanulmányok. A ház középoszlopának szakrális szerepéhez. *Ethnographia* 62 (1951), 57–62.

²¹ A *Paippaládában*: III, 20.

A *mi* igető itt az oszlopok felállítását jelenti; a másik ezt a tevékenységet (a *szthúná* felállítását) leíró ige az *uc-chri* (*ud+sri*), mely inkább helyénvaló.²² Alapjelentése 'megerősít', 'rögzít', 'felállít', 'alapoz'. A *ni* prepozícióval 'besüllyeszt', 'beás', 'rögzít' jelentést kap. Gondolhatunk tehát az oszlopok besüllyesztésére, ami szükséges ahhoz, hogy azok biztosan, biztos alapokon álljanak.²³ Az olvasztott vaj a termékenység, a jólét, gazdagság szimbóluma.

2. „Éppen itt állj szilárdan, ó, lakóhely! Lovat bíróként, tehenet bíróként, boldogságot bíróként, erőteljességet bíróként, olvasztott vaját bíróként, tejet bíróként nagy jószerecse céljára siess²⁴ előre!”

A két himnuszban több szöveghely is arra enged következtetni, hogy az állatok szorosan a 'házhoz' tartoznak, azaz a ház a szálláshelyük (AV III, 12, 3; AV III, 12, 7; AV IX, 3, 13–14). Lehetséges tehát, hogy a *sálá* nem csupán egy épületet, hanem inkább valamiféle épület-együttest jelentett – a házat és az udvart együtt.

3. „Te magtár (*dharuni*) vagy, ó, lakóhely! Magas tetejű, megtisztított gabonájú. A borjú hozzád menjen, a fiú, a tehenek este odaözönlőként.”

A *dharuni* szó *hapax legomenon*. Jelentése problémás; Zimmer 'tágasnak' (*geräumig*)²⁵ fordítja, Whitney fordításában hombár (*garner*); ő is hangsúlyozza azonban az első félvers bonyolultságát.²⁶ Bloomfield szerint a szó a *dhruva* 'biztos', 'erős', 'szilárd' jelentésű szóval áll rokonságban, s így *supporter*ként fordítja,²⁷ mely szintén többértelmű: 'tartóoszlopot' is jelent – a metafora jól illeszkedik a himnusz mondani-valójához. Etimológiailag a *dharuni* talán a *dhri* 'tart', 'összetart' igetővel hozható kapcsolatba. Gondolhatunk arra, hogy a betakarított terményeket is ebben az épületben tárolták, de lehet, hogy ez a magtár szimbolikus értelmű: a *sálá* 'feladata', hogy összetartsa a hozzá tartozókat.

Sátvalekar kommentárja szerint²⁸ a háznak magas helyen kell épülnie és magasnak is kell lennie, ugyanis abba tiszta szél fúj be, ami megóvja lakóit a betegségektől.

4. „Ó, *Szavitar*, *Váju*, *Indra*, *Brihaszpati* ezt a lakóhelyet előre ismerve építse fel. A *Marutok* locsolják olvasztott vajjal és vízzel; *Bhaga* király mélyítse a szántásunkat.”

---

²² Renou 1939, 488.

²³ Zimmer 1879, 153.

²⁴ Esetleg 'emelkedj'.

²⁵ Zimmer 1879, 150.

²⁶ *Atharva-veda-samhita. Vol. I.* Transl. by W. D. Whitney. Delhi–Varanasi–Patna 1962, 105 (Whitney 1962).

²⁷ *Hymns of the Atharva-veda.* Transl. by M. Bloomfield. *Sacred Books of the East Series. Vol. XLII.* Ed. by F. M. Müller. Delhi 1973, 345 (Bloomfield 1973).

²⁸ *Atharva-veda I–V.* Ed. D. Sátvalekar. Páradí [é.n.].

A szántás mélyítése (*ni krishim tanotu*) arra a szokásra utalhat, mely szerint építés előtt kiválasztották a ház helyét, azt bevetették, és megvárták a termést. Ha nem termett, az azt jelentette, hogy nem megfelelő a hely, így oda nem építettek. A terület megfelelő előkészítése ugyanolyan fontos volt, mint maga a házépítés. A *sjénajága* szertartás nem csak ezt szolgálta, hanem az újonnan elkészült ház védelmét is a gonosztól, előre nem látott akadályoktól.

A házat szabályosan megtervezték és kimérték.²⁹ Az olvasztott vajnak és a víznek szintén rituális szerepe van: ezek a ház megszentelésének eszközei.

5. „Ó, építés felesége [úrnője] (*mánaszja patni*)! Menedék, kedves istennő, kezdetben az istenek által lettél megcsinálva. Fűbe öltözőként légy jóakaratu, azután adj nekünk vagyont nagy hőstől.”

A *mána* 'kimérés', 'építés', 'épület', 'ház' jelentései is ismeretesek. Ebből kiindulva a *mánaszja patni* kifejezést kétféleképpen is érthetjük: 'az építés, építkezés (tudományának) felesége, úrnője' vagy pedig egyszerűen 'az elkészült épület úrnője, asszonya'. Érdekes az is, hogy a szövegben a nőnemű *patni* szó szerepel. A *Rig-véda* IV, 54 himnuszában szó van a mező uráról (*ksétra pati*), aki azonban hímnemű, úgy, ahogyan az AV IX, 3, 12 versében szereplő *sálápati* is. Érdekes arra is felhívunk a figyelmet, hogy itt szintén a *ni - mi* ige szerepel, azaz az istenek 'oda rögzítették, állították' az építés, épület úrnőjét úgy, ahogyan a házat is megfelelően rögzíteni kell. Amikor a ház elkészül, akkor beleköltözik a ház szelleme is – talán lehetséges, hogy szokás volt valamilyen áldozatot bemutatni a ház építése alkalmából; gondoljunk csak híres balladákra, a Kőműves Kelemenre.

Bloomfield kommentárja szerint a *mánaszja patni* megszólítás magát a házat (*sálá*) illeti – miután a ház elkészült, azt isteni tulajdonságokkal ruházzák fel (istennek tekintik), ugyanis lakóinak sorsa (jóléte vagy nyomora) ettől kezdve tőle függ.³⁰

Elképzelhető, hogy Bloomfieldnek igaza van. A ház ugyanis menedéket nyújt; az pedig, hogy kezdetben az istenek készítették el, arra a tanulmányunk elején felvetett gondolatra enged visszautalni, mely szerint a földi világ az égi világ tükörképe – ahogyan az emberi cselekedetek is a kezdetben elvégzett (mintaként szolgáló) isteni cselekedetek megismétlései.³¹ Az egyéni lakóhely elkészítése tehát a világ-lakóhely megteremtésének utánzása.³² „Egy hagyományos társadalomban a múltra történő utalások gyakoriak, és általában a helyes viselkedés elfogadott mintáiként szerepelnek...”³³

²⁹ A *má* igető alapjelentése 'kimér', 'kijelöl', általánosabban 'épít', 'felállít'.

³⁰ Bloomfield 1973, 346.

³¹ Bővebben erről lásd Eliade, M.: *Az örök visszatérés mítosza*. Budapest 1998, 59 és köv.

³² Vö. AV IX, 3, 11: „Ó, lakóhely, aki téged megépített, aki összehordta az erdei fákat szaporodásra, az mint legmagasabb *Pradsápati* csinált téged.”

³³ Gonda, J.: *The Indra Hymns of the Rigveda*. Leiden 1989, 37.

Griffith kommentárja szerint a *mánaszja patni* a házépítés istennője, akit kezdetben azzal bíztak meg az istenek, hogy az embereket beavassa a házépítés tudományába.³⁴

Renou megállapítása szerint a *mánaszja patni* kifejezés arra enged következtetni, hogy a *sálá* az, ami egy nagyobb (épület)együttes része,³⁵ nem pedig a *sálá* maga a nagyobb egység. Sajnos ennek az épületegyüttesnek a mibenlétét nem tisztázza. Agrawala megjegyzése szerint létezik egy nagyobb ház, a *mána*.³⁶ Tekintetbe véve azt, hogy a *sálá* az általunk ismert két himnusz tanúsága szerint hányféle funkciót betöltött, gondolhatunk esetleg arra, hogy a több, egymással szoros kapcsolatban álló, különböző célt szolgáló épületek mindegyikét *sálának* nevezték. Ebben az esetben a szót egy nagyon általános, sok mindent magában egyesítő kifejezéssel kellene fordítanunk; a himnuszokat tekintve szó van ugyanis házról, istállóról, magtárról, áldozati helyről is. A magyar *szállás* szó (bár etimológiai rokonságát a *sálával* nem tudjuk tisztázni) talán alkalmas lenne erre: az istálló az állatok, a ház az emberek, a magtár az élelmiszer, az áldozati hely pedig az istenek szállása. A kifejezés azért is szerencsés, mivel – ahogyan majd látni fogjuk – egy másik fontos kérdés is felvetődik a *sálá* fogalom magyarázatakor: mennyire volt ez az építmény állandó? A *szállás* szó ebből a szempontból is megfelelően képlekenynek mutatkozik: részben állandóságot, részben pedig ideiglenességet sugall.

A 'fü' (*trina*) talán a zsúptetőre vonatkozik,³⁷ ami beborítja, körülöleli és védelmezi a házat – egy jó szellemhez hasonlóan. Ugyanezzel a képpel találkozunk az AV IX, 3, 17 versében: *trinairávrítá paladán vaszáná... sálá* – a fübe/szalmába öltözött ház képe tárul elénk. Zimmer leírása ugyanerre enged következtetni.³⁸

6. „A rend (*rita*) által emelkedjen a gerenda (*vamsa*) a tartóoszlop (*szthúná*) fölé. Ijesztőként uralkodva űzd el az ellenségeket. A te házaid (*grihánám*) lakói ne legyenek sértettek. Ó, lakóhely! Éljük száz őszt összes hősötül!”

Ebben a versben mind a *griha*, mind pedig a *sálá* szó előfordul. A megszólítás a *sálát* illeti, a 'te házaid' (*griha*) így a *sálá* házaira utalhat. Nem mellékes az sem, hogy a *griha* többes számban szerepel.³⁹ A *griha* védikus kori házat jelent, s a *Vedic Index* definíciója alapján azonosítható lenne a *sálával*.⁴⁰ Nem gondolhatjuk azonban, hogy szinonimákról van szó, már csak az idézett szöveghely miatt sem. Mindazonáltal a *sálá*

³⁴ *Hymns of the Atharvaveda*. Transl. by R. T. H. Griffith. *The Chowkhamba Sanskrit Studies*. Vol. LXVI–LXVII. Varanasi 1968, 98 (Griffith 1968).

³⁵ Renou 1939, 499.

³⁶ Agrawala, V. S.: *Indian Art*. Varanasi 1965, 42 (Agrawala 1965). Vö. a *mánaszja patni* kifejezéssel kapcsolatosan írottakkal.

³⁷ Whitney 1962, 106.

³⁸ Zimmer 1879, 153.

³⁹ Vö. AV IX, 3, 23.

⁴⁰ VINS I, 229–231.

szó megjelenése nem vált akadályává egyéb, hasonló jelentést hordozó szavak (mint jelen esetben a *griha*) továbbélésének.⁴¹ Feltételezésünk megegyezik Karambelkar⁴² leírásával, amely szerint a *sálá* egy nagyobb egység, mely több épületrészt foglal magába, ahol az állatok és a termények is helyet kapnak. A kontextus alapján megkockáztatjuk azt a felvetést, hogy míg a *griha* a tényleges emberi lakóházat jelentette, a *sálá* egy ennél általánosabb, többféle épületre alkalmazott terminus.

A *vamsa* 'bambuszrudakat', 'felhasítatlan bambuszt' jelent, melyeket párhuzamos sorokban helyeztek el a tető kialakításakor. A bambuszokat keresztirányban zsinórok, kötelékek (*nahana*) tartották össze, végüket pedig egy erős fűből font kötéllel (*pránáha*) erősítették oda (az oszlopokhoz) (AV, IX, 3, 4). Két munkafolyamatot lehet megkülönböztetni; az elsőben a hasítatlan bambuszok hálójá fölé keresztirányú hasított bambuszokat helyeztek el, ami egy négyzet alakú keretet formázott. A második lépésben ezt több szalma (*barhana*)-réteggel fedték (*szambabarha*: AV, IX, 3, 3). Ezt ismét hasított bambuszbotokkal borították, a felső és az alsó rétegeket pedig csomókkal (*granthi*) rögzítették (AV, IX, 3, 3).⁴³

Létezett egy középső (fő) bambuszrúd, a *madhjama vamsa*. Azt is megtudjuk, hogy a rituális célokra szolgáló építmények *vamsái* nyugat-keleti irányban, míg a világi építményeké (*sálá*) dél-északi irányban helyezkedtek el.⁴⁴

Az 'ősz' itt évet jelent.

7. „Ahhoz jöttek a fiatal fiúk, a borjúk, a mozgó teremtményekkel a *parisrút* köcsögéig, az aludttej korsóival.”

A mozgó teremtmények valószínűleg a háziállatok. A *parisrút* növényekből, talán gyógynövényekből készült üdítőital; esetleg sörféle.

8. „Ő nő, hozd elő a teli köcsögöt, az olvasztott vajnak ezt az *amritával* egyesített áramlását. Ezeket az ivókat *amritával* kend be, az áldozott és a teljesített [jótékony tett] őrizze ezt [a házat].”

Az *amrita* szó szerint 'halhatatlant' jelent; folyadékként valamiféle ételelixír, nektár lehet.

A 'teljesített, jótékony tett' szó szerint az 'áldozatokat' (*istápúrta*) jelenti, melyeket az égben 'tárolnak', azaz nem merülnek feledésbe és egyszer elnyerik jutalmukat; ezenkívül a bráhmaának jutalma is, akiknek szerepe az *Atharva-véda* tanúsága szerint egyre fontosabbá és nélkülözhetetlenebbé vált. Míg a *Rig-véda* korának embere sokkal személyesebb kapcsolatot tartott fenn isteneivel, és közvetlenül szólította meg őket, az *Atharva-véda* mágikus szövegekben, varázslatokban, átkokban bővelkedik, melyek

---

⁴¹ Renou 1939, 499.

⁴² Karambelkar, V. W.: *The Atharvavedic Civilization*. Nagpur 1959, 60 (Karambelkar 1959).

⁴³ Agrawala 1965, 43.

⁴⁴ Renou 1939, 487.

nem a mindennapi ember hatáskörébe tartoznak – így tehát szüksége lesz közvetítőkre saját világa és az égi szféra között.

9. „Ezeket a vizeket hozom elő, betegség nélkül, betegség megsemmisítőként; elindulok a házak (*griha*) felé a halhatatlan tűzzel együtt.”

Megegyezik az AV IX, 3, 23 versével. A 'betegséget', *jaksmát* egy démonnak képzeltek, aki a testbe lépve betegséget okoz.⁴⁵

A tűz 'halhatatlan' jelzője arra a fontos szabályra utal, mely szerint az egyszer meggyújtott tűznek állandóan égnie kellett, soha nem volt szabad kialudnia.⁴⁶

A himnusz az úgynevezett *paustikáni* kategória darabja: ezek a himnuszok a jólétet és a veszélytől, akadályoktól való védelmet hivatottak biztosítani.

A himnusz a középső oszlop (*madhjama szthúná*) rögzítése és felállítása közben recitálják. Miután azt felszentelték, a himnusz hatodik versét recitálják, miközben a keresztgerendát helyezik el. A nyolcadik és kilencedik vers recitálása közben belépnek a házba, kezükben a vízzel teli korsóval és a tűzzel – az élet és az áldozatbemutatás két legfontosabb kellékével.

Az AV IX, 3 himnusz értelmezése körül máig komoly viták zajlanak: szókinccshasználata alapján ugyanis nem építésre, hanem 'bontásra', 'szétszerelésre' lehet gondolni. A himnusz egyes versei a *Kausika-szútrában* (66, 22–30) egy felavatási szertartással kapcsolatosan szerepelnek, melynek tárgya egy ház.⁴⁷

Zimmer ebben valamiféle mágikus szimbolikát vél felfedezni, szerinte egy olyan varázsszövegről van szó, mely megszabadítja a házat azoktól a varázslatoktól, amelyek mint láthatatlan kötelékek tartják béklyóban.⁴⁸ Griffith is hasonlóan értelmezi a szituációt: a himnusz mindenféle gonosz varázslat és átok feloldására szolgál, melyek a ház egyes részeit mint kötelékek tartják hatalmukban.⁴⁹

Oldenberg⁵⁰ pedig arra gondol, hogy egy ház lebontásáról majd egy megfelelő helyre való 'áthelyezéséről' van szó.

Bloomfield a késővédikus *Kausika-szútra* (66, 22–30) alapján a himnuszt az úgynevezett *daksiná*-hymnuszok kategóriájába sorolja, melyek a bráhmanák jólétét és érdekeit hivatottak szolgálni. Egy ház fokozatos, óvatos szétbontásáról van szó, melyet azután egy bráhmanára ruháznak, aki ünnepélyes imák közepette veszi át, majd végül

---

⁴⁵ Bővebben lásd Zysk, K. G.: Religious Healing in the Veda. *Transactions of the American Philosophical Society* 75 (1985), 12–17.

⁴⁶ Karambelkar 1959, 60.

⁴⁷ Whitney zárójelben megjegyzi, hogy játékház, de erre vonatkozóan semmilyen más információt nem közöl (Whitney 1962, 525). Esetleg arra gondol, hogy valamilyen 'utánzó mágia' alkalmazó szertartásról lenne szó?

⁴⁸ Zimmer 1879, 153.

⁴⁹ Griffith 1968, 434.

⁵⁰ Idézi Renou 1939, 502.

saját lakóhelyévé szenteli.⁵¹ Ebben az esetben viszont csak egy szimbolikus szétbontásról lehet szó – a lakóhelyet tulajdonképpen egyes alkotóelemeire különválasztva és felsorolva ajándékozzák a bráhmánának, aki ugyanilyen alapossággal kell, hogy birtokba vegye azt. Ha a lakóhelyet ténylegesen lebontanák, akkor meglehetősen nehezen értelmezhetővé válnának a himnusz 22–23. sorai. Eléggé ellentmondásosnak tűnik, hogy egy szétszedett épületbe a végén be lehet lépni. S hogy mi a szerepe a kioldozásnak? Talán a lakóhely előző tulajdonból való megszabadításának rituális eszköze lehet – azaz szabaddá teszi a házat az új tulajdonos bráhmána számára.⁵²

Fordításunkban a himnusznak csupán a mondanivalónk szempontjából lényeges verseit közöljük.

Atharva-véda IX, 3⁵³ (részletek)

I. „A minden jó dologgal [mindennek a javával] rendelkező ház (*sálá*) támgereidáinak (*upamit*), támasztékainak (*pratimit*) és tetőgereidáinak (*parimit*) kötelékeit [összekötött részeit] (*naddhá*) kioldozzuk (*vicsritámaszi*).”

Az *upamit* szó a *Rig-védában* is előfordul két ízben, ahol egy vertikálisan állított oszlopot, ’támfát’ jelent;⁵⁴ ám Coomaraswamy vitatja ezt: szerinte az *upamit* az oszlop talpzata volt és kőből készült.⁵⁵ Ugyanakkor mind Zimmer,⁵⁶ mind pedig Renou határozottan állást foglal amellett, hogy sem kő, sem téglá nem volt használatos a *sálá* építéseinél.⁵⁷

A *pratimit* valamiféle támaszték, az *upamit*okat horizontálisan, valamilyen szögben támasztó gerenda, gyámgerenda.

A *parimit* keresztgerenda, mely feltételezésünk szerint mind az *upamit*hoz, mind pedig a *pratimit*hoz csatlakozott (hozzá volt kötve – a szövegben ugyanis az *vi+csrit* ’meglazít’, ’kioldoz’ ige használatos); a tetőgerinc (gerenda) szerepét tölthette be.⁵⁸

⁵¹ Bloomfield, M.: *The Atharvaveda and the Gopatha Brahmana*. Varanasi 1975, 78–79.

⁵² Vö. AV IX, 3, 12: „Hódolat annak, hódolat az adónak és a lakóhely urának (*sálápati*), hódolat az előre haladó tűznek és hódolat a te lelkednek.”

⁵³ Megegyezik a kásmíri *Paippaláda* recenzió szöveghelyével.

⁵⁴ Zimmer 1879, 153; Karambelkar 1959, 60. Bloomfield szerint azonban ezen terminusok jelentésében nem lehetünk teljességgel biztosak (Bloomfield 1973, 596), ahogyan a *Vedic Index* szerkesztői szerint sem (VINS I, 230).

⁵⁵ Coomaraswamy, A. K.: *Indian Architectural Terms*. *Journal of the American Oriental Society* 48 (1928), 271 (Coomaraswamy 1928).

⁵⁶ Zimmer 1879, 153.

⁵⁷ Renou 1939, 504.

⁵⁸ Lásd a 34. jegyzetet.

A szintén 'oszlopot' jelentő *szkambha* szó valószínűleg egy ősbibb változata az *upamit*, *parimit* és *pratimit* gyűjtőfogalmaként szereplő, általában 'oszlopot' jelentő *szthíná* szónak.⁵⁹

A *naddhá* kötözőanyagok, kötelékek, kapcsok, zsinegek, szíjak gyűjtőneve, melyek a házat egyben tartották.

4. „A bambuszrúdjaid (*vamsa*), kötelékeid (*nahana*), oldalaid és kötöző füved (*trina*), ó minden jó [vagyott] dologgal rendelkező, kioldjuk a te kötelékeidet [megkötözött részeidet].”

A *vamsa* és a *nahana* funkcióihoz lásd AV III, 12, 6. A *trina* többféle fű, gyékény, szalma vagy nád is lehet, melyből nyalábokat, kötegeket készítettek.

A ház tetejét álló nőstényefánthoz hasonlították, ami arra utalhat, hogy a tetőzet boltíves volt.⁶⁰ Talán úgy lehet elképzelni ezt az építményt, melynek tetőszerkezetét a boltívet formázó *vamsák* alkották, amelyeket *trinával* borítottak. Jól szemlélteti ezt a himnusz 17. versében leírt fűbe öltözött ház képe; és az AV III, 12, 5 sora is.

5. „A kapcsoknak (*szamdansa*), a szalmakévéknek (*palada*), a körülölelőnek, és most az építés feleségének [úrnőjének] kioldjuk a kötelékeit (*naddháni*).”

A *palada* 'nyaláb', 'köteg', mellyel az oszlopok közötti réseket töltötték ki.⁶¹

6. „Amely zsinórok (*sikjá*) hozzád belül kötve vannak, azokat neked kioldjuk; ha fel vagy állítva, ó, építés felesége [úrnője], légy jószágos a mi testünk számára.”

A *sikjá* szó 'kötézetet', 'zsinórokat' jelent, amelyek a ház belsejében voltak kifeszítve, talán edények lógtak rajtuk, melyekben az áldozathoz szükséges *ghít* – 'tejet' tárolták – amely így védve volt a hangyáktól és a patkányoktól; az is lehetséges, hogy anyagokat kötöttek rájuk, s így térelválasztó szerepet is betölthettek.⁶² Bloomfield azonban egy obskurus szakkifejezésnek tartja.⁶³

7. „Áldozattartó (*havirdhána*), tűzhely (*agnisála*), feleségek ülőhelye (*patnínám szadah*) és ülőhely (*szadasz*), az istenek ülőhelye vagy, ó, isteni lakóhely!”

A *sálá* ezen különböző elnevezései egy viszonylag teljes képet adnak a nagy védikus szertartások (*srauta*) színhelyeiül szolgáló kunyhókról és egyéb építményekről – mondja

⁵⁹ Renou 1939, 497.

⁶⁰ Agrawala 1965, 43.

⁶¹ Bővebben lásd az AV IX, 3, 17 vershez írt kommentárt.

⁶² Coomaraswamy 1928, 272.

⁶³ Bloomfield 1973, 597.

Bloomfield.⁶⁴ Ahogyan már mi is megállapítottuk, lehetséges, hogy a több, különböző funkciót betöltő épület mindegyikét *sálának* nevezték; a *sála* tehát egy gyűjtőfogalom. Ez viszont nem jelenti azt, hogy szükségképpen csakis rituális funkciókról lehet szó, magánlakóhely éppúgy lehetett.

Mások azonban ezeket az elnevezéseket a lakóhely részeinek, különböző helyiségeinek gondolják.⁶⁵ Zimmer megállapítása, miszerint a „ház egyes helyiségei közül négyet neveznek meg”⁶⁶ azt sejteti, hogy szerinte talán több helyiség is volt egy-egy *sála*-ban.

Az *agnisála* a minden házban meglévő hely, ahol a szent tüzet őrizték. A *havir-dhána* az áldozat színhelye, ahol a préselésre szánt szómát is tartották, ezenkívül termény-raktárként is szolgált. A *szadasz* szó nem csupán ’ülőhelyet’, de ’lakóhelyet’, ’otthont’ is jelent, hiszen valójában azt a helyet jelenti, ahová valaki letelepszik. A feleségek ülőhelye tehát tulajdonképpen a feleségek, illetve nők lakosztálya volt; a *szadasz* a férfi lakosztály, ahol idegeneket is lehetett fogadni; az isteneké pedig az áldozat bemutatására szolgáló szoba vagy sarok.

13. „A marháknak, lovaknak hódolat, amelyek a lakóhelyen megszületnek. Ó, születésben gazdag, utódban gazdag, kioldjuk a kötelekeidet (*pásám*).”

14. „Te belül rejtéd [takarod] a tüzet, az embereket (*purusán*) az állatokkal együtt. Ó, születésben gazdag, utódban gazdag, kioldjuk a kötelekeidet.”

Ezek a versek újabb bizonyítékai annak, hogy az állatok szorosan a *sála*hoz tartoztak. Bár az, hogy a *sálát* kioldozzák, annak ideiglenes jellegét támasztja alá, ugyanakkor az itt születő, minden este ide visszatérő (AV III, 12, 3; AV IX, 3, 17) állatok, utódok említése mégis valamiféle állandóságot (esetleg állandó mozgást) sugall.

16. „Ó, frissítővel rendelkező, tejjel rendelkező, a földön rögzített (*nimitá*), az összes ételt hordozó lakóhely! A téged elfogadókat ne kívánd megsérteni!”

17. „Füvekkel betakartként (*trinair ávritá*), szalmába (*palada*) felöltözöttként (*vaszáná*) a lakóhely az élőlények (*dzsagat*) pihenőhelye, az éjszakához hasonlóan. A földhöz rögzítettként nőstényelefánthoz hasonlóan állsz lábasan.”

Renou szerint a házat borító *palada* kétségtelenül azonos a *trinával*.⁶⁷ A szövegből számunkra inkább úgy tűnik, hogy a *palada* *trinából* készült ugyan, de inkább a *sála* ol-

---

⁶⁴ Bloomfield 1973, 597–598.

⁶⁵ Agrawala 1965, 42; Karambelkar 1959, 60.

⁶⁶ Zimmer 1879, 154.

⁶⁷ Renou 1939, 501.

dalfalait alkotó anyag volt, míg a *trina* önmagában a tetőt borította – azaz a tetőfedéshez nem volt szükséges *paladát* készíteni belőle.

Az élőlények pihenőhelye gondolat az AV III, 12, 5 versben is fellelhető, ahol a lakóhely, mint menedék szerepel. A lábak a négy sarokoszlopot szimbolizálják, itt az elefánt lábai, ahogyan a tetőt – mint már említettük – egy álló nőstényelefánthoz volt szokás hasonlítani.

22. „Ó, lakóhely, előre megyek, feléd fordulóként, feléd, a nem sértő (*ahimszatím*) felé, mert tűz és víz, a *rita* első kapui belül [vannak].”

A tűz és a víz a *rita*, azaz a 'rend' vagy a 'világtörvény' kapui; a legfontosabb alapelemek. Mindkettőre szükség van az áldozathoz, ezért mindig kell, hogy legyenek a házban.⁶⁸ Az *Atharva-véda* korának szertartásai inkább a házhoz és a házi tűzhelyhez kötődtek; az áldozati alapelem is mindinkább a tűz lett, szemben a nagy védikus szertartásokkal, amelyek alkalmával elsősorban szómát áldoztak.

23. „Előhozom ezeket a *jaksmától* mentes, *jaksmát* megsemmisítő vizeket, a halhatatlan tűzzel együtt elindulok a házakhoz (*grihán upa*).”

Megegyezik az AV III, 12, 9 versével. A kommentárt lásd ott.

24. „A kötelékünket ne erősítsd meg, a nehéz teher legyen könnyű. Aszszonyhoz [feleséghez] hasonlóan téged, ó lakóhely, ahová kedvünk [van oda] viszünk.”

A vers a *Paippaláda* recenzióban (XVI, 41) a 19. után és a 23. előtt szerepel.

Bár az ismert fordítások kommentárjai nem jelzik, számunkra mégis úgy tűnik, hogy a vers első sora nem szervesen kapcsolódik a himnusz többi részéhez. Ami rögtön szembetűnik: a beszélő mondanivalójával szembeni viszonya megváltozik. A lakóhely kötelékeinek terhe egyszerre személyes teherré válik. A tanulmány elején pár szóban jellemeztük a korabeli társadalmat, amely szinte állandó mozgásban volt. Ha visszatérünk ahhoz a felvetéshez, amely szerint a himnusz egy *sálá* valóságos szétbontásáról beszél, akkor talán jogosan adódik a következtetés: a *sálá* egy – valamilyen mértékben még – vándorló életformának a része. Az AV III, 12, 3 és az AV IX, 3, 14 versek szintén alátámasztják ezt a feltételezést, amelynek esetleges igazolása azonban mindenképp egy külön tanulmány feladata.

Tanulmányunk elején nem azt a célt tűztük magunk elé, hogy a *sálá* fogalom mibenlétének kérdésére végleges választ adjunk. A himnuszok elemzése során sokkal inkább arra törekedtünk, hogy olyan felvetéseket fogalmazzunk meg, amelyek felhívják a figyelmet arra, hogy milyen sokrétű tartalom rejlik akár csak egyetlen szó mögött; és további gondolkodásra és kutatásra ösztönöznek.

---

⁶⁸ Vö. *Mánavadharmasásztra* III, 101.

Jelen vizsgálódásunk eredményeit – melyek alapját mindenekelőtt az *Atharva-véda* két elemzett himnusza jelenti – a következőképpen foglalhatjuk össze:

1. A *sálá* szó tartalmának vizsgálatakor az általa betöltött funkciókra támaszkodtunk – jelentését ezekből levezetve próbáltuk meg tisztázni.
2. A *sálá* mindenképpen bőségebb tartalommal rendelkezik, mint a magyar 'ház' fogalom. Jelenthet emberi lakóhelyet, istállót, magtárat, élelmiszerraktárt és áldozóhelyet, s ez nem jelenti azt, hogy mindezen funkciókat szükségképpen egyszerre kellett betöltenie.
3. Mivel a védákat bráhmanák szerkesztették, a bennük szereplő utalások minden valószínűség szerint az ő életükre vonatkoznak, az általuk képviselt társadalmi réteg életébe engednek bepillantást. Azt mondhatjuk tehát, hogy a *sálá* valószínűleg a kor irodalmi műveltségét képviselő bráhmanához köthető.
4. Renou azon igen fontos megállapítása, mely szerint a himnuszokban leírt *sálá* kevésbé egy magán lakóhely, sokkal inkább egy rituális színhely (mivel az áldozathoz szükséges összes dolog megtalálható benne),⁶⁹ nem feltétlenül állja meg a helyét. A magán lakóhelynek éppúgy része volt (és még ma is az) egy, az istentiszteletre szolgáló helyiség vagy sarok, ahol a házi tűzhely is helyet kapott. Ha pedig egy bráhmana lakóhelyéről beszélünk, semmiképp sem meglepő az áldozati kellékek jelenléte.
5. Végezetül; a *sálá* további vizsgálatakor két dolgot tehetünk: csupán építészeti fogalomnak tekintjük, és építészeti terminusok segítségével írjuk le; vagy az építészeti külső mögé tekintünk és egy társadalmi fogalom tisztázására teszünk kísérletet.

---

⁶⁹ Renou 1939, 500.

ÁGNES BÁSTI

Sálá in the *Atharva-veda*

(REMARKS AND SUGGESTIONS)

The word *sálá* occurs as a new term in the *Atharva-veda*. The hymns AV 3, 12 and AV 9, 3 are known as the *sálá* hymns, which deal with building and construction. The detailed description of the structure of the *sálá* has been made by L. Renou and H. Zimmer, but there are some points concerning the function of the *sálá*, which remained unanswered.

Sálá is generally translated as 'house', but the sources indicate that it might have been somewhat more than a simple dwelling. It is quite likely that it functioned as a house, a stable, a stall, a granary and a ritual site as well. Thus from this 'functional' point of view we propose a new approach: the *sálá* might be called a 'shelter'. This word expresses the essence of the *sálá* quite well. The house is a shelter for people, the stable and the stall for animals, the granary for food and the ritual site for gods.